

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет міжнародних відносин

Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку

Колективна монографія
Серія: Бібліотека кафедри міжнародного права

Василь Репецький,
Ігор Земан,
Віталій Гутник
(Наукові редактори)

Львів - Дрогобич
ЛНУ імені Івана Франка
Коло
2021

УДК 341:340.12

М 58

Рецензенти:

д-р юрид. наук, проф. *К. В. Смирнова*
(Проректор з науково-педагогічної роботи
Київського національного університету імені Тараса Шевченка);
д-р юрид. наук, проф. *В. М. Бурдін*
(декан юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка);
д-р юрид. наук, доц. *С. Б. Карвацька*
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Протокол № 6 від 30 червня 2021 р.)*

М 58 **Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку** : колект. монографія / наук. ред. В. Репецький, І. Земан, В. Гутник : Львів-Дрогобич, Коло, 2021. 420 с.

ISBN 978-617-642-582-3

Колективна монографія присвячена 30-літтю відновлення кафедри міжнародного права Львівського університету. Книга продовжує серію наукових праць «Бібліотека кафедри міжнародного права».

Автори представляють Львівську, Київську, Харківську та Одеську школи міжнародного права. У книзі викладено основні проблеми верховенства міжнародного права у час динамічних змін, договірно-правового регулювання відносин між суб'єктами міжнародного права, міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, тенденцій розвитку міжнародного правосуддя.

Для викладачів, студентів та усіх, хто цікавиться актуальними питаннями міжнародного права та міжнародних відносин.

УДК 341:340.12

ISBN 978-617-642-582-3

© Репецький В. М., Земан І. В., Гутник В. В. та ін., 2021
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2021

Зміст

Нова парадигма міжнародного устрою: світовий порядок чи світовий правопорядок (проф. М. Мальський).....	7
1. Верховенство права та міжнародне право у світі динамічних змін.....	9
1.1. Принцип верховенства права в міжнародному праві (проф. М. Буроменський, проф. А. Заєць).....	11
1.2. Принцип заборони застосування сили у міжнародному праві (ст. наук. співроб. К. Савчук)	33
1.3. Правова природа основних принципів міжнародного права (доц. І. Земан)	47
1.4. Концепція міжнародного правопорядку та її вплив на процес становлення інституту визнання держав (доц. Л. Тимченко).....	60
1.5. Персонологічний вимір динамічних змін міжнародного права (д.ю.н. О. Тарасов).....	75
2. Багатовимірність міжнародного договірного регулювання	89
2.1. Договірно-правове регулювання двосторонніх консульських відносин (проф. В. Репецький)	91
2.2. Особливості застосування договорів про правову допомогу (доц. А.Зубарева)	106
2.3. Юридична природа міжнародного кредитного договору (к.ю.н. М.Грабинський)	130
2.4. Імплементация міжнародних стандартів вищої освіти в Україні (д.ю.н. К. Громовенко).....	143
2.5. До питання про формування міжнародного муніципального права як галузі міжнародного публічного права (проф. М.Баймуратов, д.ю.н. Б. Кофман)	154
3. Права людини в умовах міжнародного правопорядку	183
3.1. Захист прав людини під час збройних конфліктів (доц. В. Лисик)	185
3.2. Використання технологій штучного інтелекту під час збройного конфлікту: виклики у контексті захисту прав людини (к.ю.н. І. Городиський)	201

3.3. Забезпечення прав людини в умовах «регулювання кодом»: нові виклики цифрової епохи (доц. П. Сухорольський)	209
3.4. Міжнародно-правовий захист права на здоров'я вразливих категорій осіб: теорія та практика (проф. Т. Сироїд, к.ю.н. Л. Фоміна)	229
3.5. Особливості ефективності міжнародних механізмів захисту прав людини на прикладі свободи зібрань (доц. Т. Левицький, асп. Н. Дорошенко)	245
3.6. Соціальна складова міжнародного правопорядку в умовах глобалізації (ас. Т. Шевчук).....	274
4. Сучасні тенденції розвитку міжнародного правосуддя	289
4.1. Міжнародне кримінальне правосуддя: прогрес, регрес чи рух по колу? (проф. В. Гутник).....	291
4.2. Міжнародний виконавчий процес (д.ю.н. М. Мальський)	303
4.3. Утвердження принципу рівності міжнародними судовими інституціями (др.філ. І. Хмельова)	314
4.4. Міжнародно-правові питання у сфері універсальної юрисдикції МКС щодо неміжнародних збройних конфліктів (др.філ. К. Доді)	328
5. Європейське право: контури регіонального співробітництва.....	343
5.1. Вплив співробітництва між Радою Європи та Європейським Союзом на розвиток європейського права (доц. В. Кузьма)	345
5.2. Особливості правового регулювання європейського транскордонного співробітництва (Руфат Мірзоев)	362
5.3. Імплементация державами-членами ЄС міжнародних договорів ООН з питань космічної діяльності: досвід для України (проф. М.Микієвич, доц. Ю. Утко-Масляник).....	387
5.4. Сучасні тенденції правового регулювання захисту споживачів у Європейському Союзі (доц. О. Головка-Гавришева)	403

2. Багатовимірність міжнародного договірного регулювання

2.1. Договірні-правове регулювання двосторонніх консульських відносин*

В сучасних умовах держави-члени міжнародного співтовариства регулюють діяльність своїх консульських установ у рамках багатосторонніх конвенцій і на підставі двосторонніх угод.

Віденська конвенція про консульські зносини 1963 року, яка була прийнята на конференції у Відні за участі 92 держав, мала на меті кодифікувати положення, що були напрацьовані упродовж століть і знайшли своє схвалення у дипломатичній та консульській практиці держав. Більшість положень цієї конвенції виражають загально визнаний характер, хоча і продовжують діяти норми міжнародного звичаєвого права, які регулюють питання, безпосередньо не передбачені положеннями цієї Конвенції.

Надзвичайно важливим питанням консульської договірної практики, яке було позитивно вирішено і зафіксовано в ст. 2 п. 2 Конвенції, треба вважати те, що згода, яку дали на встановлення дипломатичних відносин між державами, якщо інше не обумовлено, означає згоду на встановлення консульських відносин. Закріплення такої норми в універсальній конвенції зняло чимало проблем, які виникали на практиці здебільшого через політичні мотиви. Крім того, норми звичаєвого права ще до часу прийняття Віденської конвенції 1963 року постійно слугували правовою основою для одноманітного застосування такої практики у міжнародних відносинах серед більшості держав.

Двосторонні консульські конвенції укладені Україною з іншими державами структурно виглядають майже однотипно.

Всі вони мають преамбулу, в якій сторони, керуючись бажаннями розвивати свої консульські відносини з метою ефективного захисту прав та інтересів обох держав, їхніх громадян і юридичних осіб, зміцнення дружби та співробітництва, а також доповнити та розвинути положення Віденської конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 року.

У першому розділі усіх двосторонніх конвенцій подано визначення термінів, які найчастіше застосовують у консульській практиці. Причому їхня кількість неоднакова, і значною мірою залежить від інтенсивності та наповненості змісту існуючих консульських відносин між зацікавленими державами. Якщо проаналізувати двосторонні консульські конвенції України з сусідніми

* Репецький Василь, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка, ORSID: 0000-0003-2237-935X, e-mail: repetsky-vasyl@ukr.net

державами (Польща, Угорщина, Румунія, Молдова, Білорусь, Російська Федерація, Словаччина), то можна зауважити, що найліпше прописаний розділ I «Визначення» у консульській конвенції з Румунією. Стаття 1 зазначеної конвенції вміщує 14 термінів, які найчастіше застосовуються між двома сторонами. Порівняно з аналогічними статтями конвенцій з іншими державами вона вміщує докладне тлумачення таких термінів – «приватний домашній працівник» (який не застосовується в інших конвенціях, крім Республіки Польща), «громадянин», що означає будь-яку фізичну і юридичну особу, яка належить до акредитуючої держави або держави перебування згідно з законодавством цих держав¹. Дещо по-іншому сформульовано цей термін у консульській конвенції між Україною та Угорською Республікою. Зокрема, поняття «громадянин акредитуючої держави» ст. 1 п. 6 названої конвенції охоплює також і юридичних осіб, але без розширеного тлумачення². Всі інші консульські конвенції з сусідніми державами під терміном «громадянин» позначають лише фізичну особу, яка належить до акредитуючої держави або держави перебування згідно з законодавством цих держав, за винятком конвенції з Республікою Польща, де цей термін не вживається. Це стосується також конвенцій з іншими державами, колишніми членами федерації СРСР.

Що стосується Словаччини, як однієї із сусідніх держав України, то вона послуговується у відносинах з нашою державою Консульською конвенцією між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Чехословацькою Соціалістичною Республікою від 5 жовтня 1957 року та оновленої конвенції в 1970 році на умовах правонаступництва після розпаду СРСР. За своїм змістом ця конвенція дещо застаріла і не враховує реального стану двосторонніх відносин, враховуючи й термінологію, яку використовували тоді. Безумовно, найкращий вихід із цієї ситуації – укласти нову конвенцію, але вже між Україною та Словаччиною.

Лише у двох конвенціях, зокрема, з Румунією та Польщею у розділі I, де подаються відповідні визначення, вживається термін «приватний домашній працівник», який означає особу, яка є тільки на приватній службі у працівника консульської установи.

Переважаюча більшість двосторонніх конвенцій з Україною у другому розділі врегульовують питання про відкриття консульських установ, призначення і допущення глави консульської установи, тимчасове виконання функцій глави консульської установи, громадянство консульських посадових осіб. У деяких з них закріплені положення про почесні консульські посадові особи або про консульські та житлові приміщення. Проте в усіх конвенціях є стаття, яка регламентує питання про особи, що визнаються «*persona non grata*» або неприйнятними.

Незважаючи на певну редакційну розбіжність, у другому розділі завжди

¹ Офіційний вісник України від 06.04.2007. № 22. Ст. 242.

² Зібрання чинних міжнародних договорів України. Т. 3, кн. 1. Ст. 148.

тури після отримання консульського патенту або документа, який тотожний йому.

Більшість двосторонніх конвенцій встановлюють однакову норму, згідно з якою «глава консульської установи може приступати до виконання своїх обов'язків після того, як держава перебування видасть йому екзекватуру»¹. Водночас у пункті 4 ст. 3 Консульської конвенції між Україною і Азербайджанською Республікою є доповнення до аналогічної статті, де зазначено, що «екзекватура не потрібна консульській посадовій особі, яка очолює консульській відділ дипломатичного представництва»². Аналогічне формулювання міститься у п. 4 ст. 3 Консульської конвенції між Україною і Грузією³, між Україною і Туркменістаном⁴.

Однією з вимог, що стосуються глави консульської установи, є те, що він має бути громадянином акредитуючої держави. Але не всі конвенції надто категоричні в цьому. У п. 1 ст. 5 Консульської конвенції між Україною та Угорською Республікою вживаються слова «як правило, консульською посадовою особою має бути громадянин акредитуючої держави», а п. 1 ст. 6 Консульської конвенції між Україною та Соціалістичною Республікою В'єтнам зазначено, що «в принципі, консульські посадові особи мають бути громадянами акредитуючої держави». Тобто, обидві ці конвенції допускають можливість призначати консульських посадових осіб з громадян держави перебування за умови певно вираженої згоди цієї держави. У цьому випадку така згода може бути у будь-який час анульована.

Зрештою, питання громадянства щодо консульських посадових осіб були досить ліберально прописані у ст. 22 Віденської конвенції про консульські зносини. Щодо двосторонніх консульських конвенцій України з іншими державами, то, відповідно, положення стосовно громадянства консульських посадових осіб виглядають більш жорсткими порівняно з універсальною конвенцією.

Окремий розділ консульських конвенцій стосується консульських функцій. За своїм обсягом він неоднаковий і коливається від 14 статей (у конвенції з Азербайджанською Республікою) до 21 статті (у конвенції з Республікою Македонією). Хоча більшість конвенцій у цьому розділі нараховують 16-17 статей. У тексті більшості двосторонніх консульських конвенцій держав з Україною простежується досить скрупульозний юридичний підхід у питанні закріплення меж і сфери діяльності консульських посадових осіб. Задля цього, і передусім, заради зручності у користуванні текстом конвенції у роботі кон-

¹ Таке формулювання міститься у Консульській конвенції між Україною і Російською Федерацією. *Офіційний вісник України* від 31.08.2007 р. № 62. Ст. 85.

² Право зовнішніх зносин. Збірник документів / Упор. Ю.В. Алданов, І.М. Забара, В.І. Резніченко. Київ: Видавничий дім «Промені», 2003. С. 515.

³ Там само. С. 674.

⁴ Там само. С. 571.

сулів, конкретні функції виділені в окремі групи і досить детально сформульовані. Особливо це стосується тексту конвенцій з морськими державами, а такі конвенції становлять дві третини з усіх укладених Україною.

У деяких консульських конвенціях сторони на початку цього розділу вміщують загальні положення, де закріплюють головне призначення консульських посадових осіб, а саме захищати права та інтереси акредитууючої держави, їхніх громадян, надавати їм допомогу і сприяння. Тут же у розширеному тлумаченні закріплюються положення статті про те, що сприяння стосується розвитку торговельних, економічних, правових, туристичних, екологічних, науково-технічних, інформаційних, культурних, гуманітарних зв'язків і зв'язків у галузі освіти між акредитууючою державою та державою перебування, іншим чином сприяти розвитку дружніх відносин між ними¹. Але така конкретизація передбачена не у всіх консульських конвенціях, укладених за участі України. Аналогічні статті закріплюють право консульських посадових осіб з'ясувати всіма законними шляхами умови і події в торговельному, економічному, культурному, науковому житті держави перебування й повідомляти про них урядові акредитууючої держави.

Аналізуючи зміст загальних положень двосторонніх консульських конвенцій щодо повноважень консульських посадових осіб, треба виділити конвенції, які були підписані від імені України ще до здобуття нею незалежності.

Це передусім стосується консульських конвенцій з Республікою Польща (підписана 08.09.1991 року) та Угорською Республікою (підписана 31.05.1991 року). Зокрема, стаття 25 консульської конвенції між Україною і Республікою Польща передбачала, «якщо акредитууюча держава не має свого дипломатичного представництва, консульська посадова особа може за згодою держави перебування бути вповноважена на здійснення дипломатичних актів».

Юридичне формулювання, викладене у п. 2 статті 27 Консульської конвенції з Угорською Республікою більш жорстке і виваженіше, можна сказати з елементами «дипломатичного підстрахування». Зміст цієї статті зводиться до того, що у державі перебування, де акредитууюча держава не має дипломатичного представництва, консульська посадова особа може з дозволу держави перебування і без зміни її консульського статусу бути уповноваженою на здійснення дипломатичних актів. Але здійснення таких актів консульською посадовою особою не дає їй права претендувати на дипломатичні привілеї та імунітети.

Отже, дипломатичні ініціативи щодо встановлення консульських відносин з Угорщиною і Польщею розпочалися в Україні ще до проголошення її незалежності, а тому зацікавлені держави досить зважено підходили до формування

¹ Див. ст. 9 Консульської конвенції між Україною і Російською Федерацією; ст. 8 Консульської конвенції між Україною і Республікою Білорусь; ст. 8 Консульської конвенції між Україною і Румунією; ст. 8 Консульської конвенції з Туркменістаном, Республікою Туреччина та ін.

положень майбутньої консульської конвенції з Україною. Проте саме ці дві держави були першими, які започаткували дипломатичні кроки з Україною.

Більшість укладених Україною двосторонніх консульських конвенцій серед першочергових функцій консульських посадових осіб закріплюють функції щодо громадянства та громадянського стану. Текстуально вони майже ідентичні і визначають для консульської посадової особи такі права:

- а) вести облік громадян акредитуючої держави;
- б) приймати будь-які заяви з питань громадянства;
- в) отримувати повідомлення від компетентних органів держави перебування про народження і смерть громадян акредитуючої держави, реєструвати народження і смерть таких громадян, видавати відповідні акти;
- г) реєструвати шлюби між громадянами акредитуючої держави і видавати відповідні акти;
- д) реєструвати розірвання шлюбу між громадянами акредитуючої держави згідно з законодавством акредитуючої держави.

Але в деяких конвенціях є суттєві застереження, про які повинні пам'ятати консульські посадові особи, вчиняючи відповідні дії. Наприклад, ст. 9 консульської конвенції з Румунією містить одне застереження, яке зводиться до того, що акти про реєстрацію розірвання шлюбу між громадянами акредитуючої держави не мають юридичної сили на території держави перебування.

Більшість консульських конвенцій зазначають, що право консульської посадової особи вести облік громадян акредитуючої держави *не звільняють* зацікавлені особи від обов'язку дотримуватися законів і правил держави перебування. Це стосується, наприклад, обов'язку громадян акредитуючої держави реєструватися у відповідних органах виконавчої влади, якщо вони перебувають на території держави перебування більше, ніж туристична поїздка. Крім того, в деяких конвенціях передбачено зобов'язання консульської посадової особи звітувати компетентним органам держави перебування про виконану роботу щодо отриманих повідомлень і документів, які стосуються народження та смерті громадян акредитуючої держави й отримання довідок про укладені та розірвані шлюби, якщо обидві сторони або одна з них є громадянином акредитуючої держави¹.

Стосовно повноважень консульських посадових осіб на вчинення функцій щодо паспортів і віз, то майже всі конвенції закріпили однаковий підхід до цього питання. Серед таких функцій варто виділити повноваження консульської посадової особи видавати, відновлювати та погашати паспорти громадян

¹ Див. стаття 33 п. 1.2; 1.3 Консульської конвенції між Україною і Республікою Македонія // Право зовнішніх зносин. Збірник документів / Упорядник Ю.В. Алданов, І.М. Забора, В. І. Резніченко. Київ: Видавничий дім «Промені», 2003. С. 637.

власної держави, продовжувати строк їхньої дії, а також видавати громадянам інші документи, що надають право на перетинання кордону.

Іншу групу функцій охоплюють повноваження щодо іноземних громадян і найперше громадян держави перебування, видавати, продовжувати, анулювати візи для в'їзду в акредитуєчу державу, а також для транзитного проїзду через її територію. З цього приводу зауважимо, що в сучасних умовах, враховуючи дію безвізового режиму не лише у державах-членах Європейського Союзу, й стосовно інших держав і континентів, обсяг цієї роботи у консульській діяльності дещо зменшився, однак він займає ще значну частину.

Значна увага у текстах двосторонніх консульських конвенцій України з іншими державами відведена питанням вчинення нотаріальних дій консульськими посадовими особами в межах консульського округу. Найбільш детально вони прописані у конвенціях з прикордонними державами, особливо з Угорською Республікою, з Республікою Польща, Румунією, Республікою Молдова. Однак найбільш скрупульозно ці положення погоджені у консульській конвенції з Республікою Білорусь, стаття 11 п. 1 якої нараховує десять пунктів напрямків правового регулювання¹. Варто зазначити, що ці положення значно розширюють зміст цієї функції, закріпленої в пункті «f» ст. 5 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року, де зазначено про можливість «виконання обов'язків нотаріуса, реєстратора актів громадянського стану та інших подібних обов'язків...». Тут не зовсім коректно викладена ця норма у зазначеній конвенції 1963 року, бо консульська посадова особа не виконує обов'язків нотаріуса, а лише вчиняє консульські дії нотаріального характеру і користується законодавством про нотаріат своєї держави. Тому названа стаття 11 п. 1 Консульської конвенції між Україною і Республікою Білорусь значно розширює потенційні можливості консульської посадової особи з питань, які мають нотаріальний характер.

Важливе місце у цій конвенції займають положення, які закріплені у п. 2 статті 11, які стверджують, що «складені, засвідчені або перекладені консульською посадовою особою документи ... будуть розглядатися у державі перебування як документи, які мають таку саму юридичну силу, як і в разі, якби вони були видані, засвідчені або перекладені компетентними органами та відомствами держави перебування, за умови, що вони відповідають законодавству держави перебування».

Попри всю значущість попередньо розглянутих функцій у двосторонніх конвенціях за участі України, які текстуально повторюються, а інколи і розширюють сферу діяльності консульських посадових осіб, важливе місце у договірних відносинах між державами займають питання щодо захисту осіб,

¹ Див.: Стаття 11 Консульської конвенції між Україною і Республікою Білорусь // Офіційний вісник України від 18.12.2009. № 95. Ст. 439.

які затримані, арештовані або їх свободу обмежено якимсь іншим чином, і є громадянами акредитуючої держави. Зазначимо, що відповідні статті конвенцій по-різному підходять до питання про терміни повідомлення консульських посадових осіб про затримання, арешт чи будь-яке інше обмеження свободи громадянина акредитуючої держави.

Передусім консульські посадові особи мають право зустрічатися і зноситися з будь-яким громадянином акредитуючої держави, давати йому поради та виявляти всіляке сприяння, враховуючи в необхідних випадках прийняття заходів для надання йому правової допомоги. Відповідно, держава перебування ніяк не обмежує зносини громадянина акредитуючої держави з консульською установою і доступ його до консульської установи. Такі вимоги чітко закріплені у консульських конвенціях України з Республікою Польща (ст. 36 п. 1), Угорською Республікою (ст. 36 п. 1) та з Республікою Македонія (ст. 42 п. 1).

Більшість конвенцій передбачають норму про те, що компетентні органи держави перебування в найкоротші терміни, але не пізніше трьох або чотирьох днів після застосування відповідних заходів, сповіщають відповідну консульську посадову особу акредитуючої держави про затримання, арешт чи будь-яке інше обмеження свободи їхнього громадянина. Але не всі консульські конвенції вміщують відповідні терміни, упродовж яких компетентні органи зобов'язані повідомити консульську посадову особу про застосування примусових заходів щодо їхніх громадян. Наприклад, такої норми немає у консульській конвенції з Азербайджанською Республікою (ст. 17), з Грузією (ст. 12), Республікою Македонія (ст. 42), Туркменістаном (ст. 12), Республікою Узбекистан (ст. 12).

Термін «негайно», який є у деяких конвенціях, має оціночний характер, тому не зобов'язує консульських посадових осіб до конкретних дій у певних часових рамках. Такий підхід до укладання змісту консульських конвенцій з іншими державами є певним упущенням дипломатичних працівників України у договірному процесі при з'ясуванні цих питань ще до підписання тексту.

Щодо реалізації положень ст. 36 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року стосовно свободи зносин консульських посадових осіб з громадянами своєї держави і мати доступ до них, то у двосторонніх консульських конвенціях України з іншими державами зазначається конкретний термін, упродовж якого компетентні органи держави перебування мають забезпечити реалізацію права консула відвідати або зв'язатися з таким громадянином, у тім числі для надання йому необхідної допомоги. Здебільшого у текстах конвенцій вміщується формулювання норми про те, що «компетентні органи держави перебування негайно, але не пізніше чотирьох днів з моменту затримання, арешту чи будь-якого іншого обмеження свободи громадянина акредитуючої держави» повинні забезпечити реалізацію права консула відвідати або зв'язатися з таким громадянином. Така норма закріпле-

на у консульських конвенціях з Республікою Білорусь (ст. 42 п. 2), з Румунією (ст. 36 п. 3), у Консульському договорі з Республікою Казахстан (ст. 13 п. 2) та ін. Одночасно компетентні органи держави перебування повідомляють відповідного громадянина акредитуваної держави про його права під час затримання, арешту, а також ті, що пов'язані з його доступом до консула своєї держави.

Важливий напрям у договірному регулюванні двосторонніх консульських зносин України складають питання надання допомоги громадянам акредитуваної держави. При чому ст. 13 Консульських конвенцій з Республікою Молдова, Турецькою Республікою, Румунією, Туркменістаном та Республікою Білорусь фактично ідентичні, як і відповідні статті з іншими державами, зокрема, ст. 14 Консульського договору з Казахстаном, ст. 14 Консульських конвенцій з Литвою, Російською Федерацією охоплюють сферу повноважень консульської посадової особи «зноситися та відвідувати будь-якого громадянина акредитуваної держави, що знаходиться на території консульського округу. Держава перебування бере на себе обов'язок не перешкоджати зносинам між громадянами акредитуваної держави та консульською установою і не обмежувати їм доступ до консульської установи». З цього приводу заслуговує на увагу фундаментальна наукова праця польського вченого П. Чубіка «Право доступу до консула»¹, в якій розглянута характеристика розвитку права доступу до консула, зміни сфери застосування консульського захисту і права доступу до консула. Особливо цікавий підрозділ, який присвячений європейському консульському захисту та впливу рішень і практики держав на сферу інтерпретації окремих питань права доступу до консула. Як стверджує професор П. Чубік, право доступу до консула і консульський захист є дзеркальним відображенням класичної концепції громадянства. Заразом він наголошує на важливості питання про подвійне громадянство й визначальний момент при консульському захисті і сприянні, а також окреслює особливості принципу «ефективності громадянства»².

Проблема захисту осіб, які мають подвійне або множинне громадянство, порівняно нова в теорії і практиці консульських відносин, вона потребує комплексного дослідження в науці міжнародного права.

Найбільш детально в консульських конвенціях врегульовано функції консулів з питань спадщини. Особливо це стосується консульських конвенцій з Румунією (ст. 16), Республікою Білорусь (ст. 16), Російською Федерацією (ст. 17), Республікою Молдова (ст. 16), Республікою Македонія (ст. 40), Азербайджанською Республікою (ст. 21) та ін. Норми вищезгаданих статей, як і аналогічні статті інших конвенцій, зобов'язують компетентні органи держави перебуван-

¹ Gzubik P. Prawo dostępu do konsula w świetle prawa międzynarodowego, europejskiego i krajowego. Krakow, 2011. 640 s.

² Там само. С. 226-230.

ня у найстисліший можливий строк повідомити консульську посадову особу про смерть на території її консульського округу громадянина акредитууючої держави, а також інформувати про наявність спадкового майна, заповіту та інші важливі питання, які стосуються спадщини. У зв'язку з цим консульська посадова особа має право бути присутньою, у разі наявності спадщини, під час складання опису майна відповідними органами держави перебування та вживати заходи з охорони цього спадкового майна.

Проте не завжди громадянин акредитууючої держави, який має або претендує на право одержати спадщину у державі перебування, може належно реалізувати це право через те, що ні він, ні його представники не можуть взяти участь у розгляді справи про спадщину. В таких випадках консульська посадова особа може особисто або через свого представника репрезентувати такого громадянина перед судом або іншими компетентними органами держави перебування. Така норма є майже в усіх двосторонніх консульських конвенціях України¹.

Згідно п. 5 ст. 17 Консульської конвенції між Україною і Литовською Республікою «консульська посадова особа має право від імені громадянина акредитууючої держави, який постійно не проживає в державі перебування, одержати в державі перебування для передачі цьому громадянину будь-якого роду спадщину, яка йому належить». Вчинення такої дії консульською посадовою особою здійснюється з дотриманням законів і правил держави перебування.

Однак у випадках, якщо громадянин акредитууючої держави, який постійно не проживає в державі перебування, помирає в цій державі, відповідно консульська посадова особа «має право взяти на тимчасове зберігання всі документи, гроші та особисте майно, що знаходилося у померлого, для передачі їх спадкоємцям, розпоряднику або іншим уповноваженим особам»².

Звідси можна зробити висновок про те, що права спадкоємців максимально захищені з боку держави перебування, навіть за несприятливих обставин.

Це підтверджується п. 7 ст. 16 Консульської конвенції між Україною і Республікою Білорусь, де зазначено, що «консульська посадова особа може від імені громадянина акредитууючої держави, якщо такий громадянин не знаходиться на території держави перебування, отримувати від суду, органів влади або окремих осіб гроші чи інше майно, на яке цей громадянин має право у зв'язку зі смертю будь-якої особи, в тому числі спадкове майно, платежі»³ відповідно

¹ Див. п. 4 ст. 16 Консульської конвенції України з Угорщиною; п. 4 ст. 17 Консульського договору між Україною і Республікою Казахстан.

² Див. п. 6 ст. 17 Консульської конвенції між Україною і Литовською Республікою // Право зовнішніх зносин. Збірник документів / Упорядник Ю.В. Алданов, І.М. Забара, В.І. Резніченко. Київ: Видавничий дім «Промені», 2003. С. 6-19.

³ Офіційний вісник України від 18.12. 2009. № 95. Ст. 1649.

до законодавства про виплату компенсацій у зв'язку з нещасними випадками, а також платежі за страховими полісами щодо страхування життя.

Важливість нормативного закріплення цього положення у двосторонніх консульських конвенціях пояснюється тим, що спадкоємці не завжди мають належну інформацію про обсяг прав на спадкове майно, яке їм належить.

Як вже зазначалося вище, серед укладених Україною двосторонніх консульських конвенцій дві третини стосуються зносин з морськими державами. Тому питання надання допомоги суднам акредитуючої держави, повноважень консульських посадових осіб стосовно судна і його екіпажу, судочинства на борту судна, допомоги у випадках аварії судна, допомоги у випадках аварії суден детальніше врегульовані саме з такими державами. Особливо це спостерігається у тексті консульської конвенції України з Італійською Республікою від 23 грудня 2003 року, яка порівняно з іншими конвенціями найбільша за обсягом (76 статей) і дуже детально регламентує відносини між державами з питань надання допомоги суднам та членам їх екіпажу. Згідно зі статтею 54 названої конвенції стосовно судна акредитуючої держави консульські посадові особи мають право:

- a) надавати допомогу даному судну і сприяти його входу в територіальне море, до порту або до внутрішніх вод держави перебування, а також стоянці і відплитті;
- b) опитувати капітана та будь-якого члена екіпажу;
- c) перевіряти та засвідчувати судові документи;
- d) отримувати свідчення стосовно плавання судна і його місця призначення;
- e) видавати від імені акредитуючої держави всі документи, що дозволяють судну продовжувати плавання;
- f) видавати від імені акредитуючої держави всі документи, що стосуються моряків згідно з законами і правилами акредитуючої держави;
- g) вживати всіх заходів, необхідних для прийняття на роботу на судно та сходження на берег капітана та членів екіпажу;
- h) приймати, складати і підписувати будь-яку заяву і будь-який інший документ, передбачений законодавством акредитуючої держави, стосовно державної належності судна, власності, реальних гарантій, стану і управління судном;
- i) вживати заходів, необхідних для забезпечення порядку і дисципліни на борту судна;
- j) вирішувати спори між капітаном та членами екіпажу, що стосуються заробітної плати та договорів найму;
- k) вживати всіх необхідних заходів для забезпечення капітанові, членам екіпажу судна та пасажиром, які є громадянами акредитуючої держави, медичної допомоги, включаючи лікування у лікарні та репатріацію;

- л) отримувати свідоцтва про народження і смерть, складені капітаном на бору судна під час плавання, а також заповіти, складені або отримані капітаном;
- м) надавати допомогу або сприяння капітанові або членам екіпажу судна у стосунках з судовими або адміністративними органами держави перебування і з цією метою, якщо це необхідно, забезпечити їм допомогу юриста або будь-якої іншої особи, яка діє як перекладач або законний представник у судових органах;
- п) вживати заходів для забезпечення виконання на борту судна законів і правил акредитуючої держави у галузі морського судноплавства;
- о) вживати заходів, необхідних для зберігання майна, залишеного громадянами акредитуючої держави, моряками або пасажирями, які померли на борту судна акредитуючої держави до прибуття до порту;
- р) приймати заяви і складати документи, передбачені законами і правилами акредитуючої держави щодо анулювання реєстрації судна акредитуючої держави¹.

Положення вищенаведеної статті наочно підтверджують досягнутий рівень дипломатичної майстерності, який характерний для консульських конвенцій початку XXI ст. Вони окреслюють бажання та вміння держав захистити інтереси своїх громадян та юридичних осіб у різних сферах, і особливо у міжнародному морському торговельному судноплаванні.

У випадках, коли судно, що перебуває у плаванні під державним прапором акредитуючої держави, зазнає катастрофи або аварії в територіальних або внутрішніх водах держави перебування, або з будь-яких інших причин не зможе продовжувати самостійне плавання, більшість конвенцій закріплюють обов'язок відповідних органів держави перебування невідкладно повідомляти консульську установу про вжиті заходи щодо порятунку людей, вантажу або іншого майна, які є на борту судна².

Одночасно варто зазначити, що за таких обставин з такого судна не можуть стягуватися жодні митні збори за вантаж або майно судна, за винятком випадків, коли вони реалізовувалися або використовувалися в державі перебування.

У цьому випадку консульська посадова особа має право бути присутньою під час з'ясування компетентними органами держави перебування причин аварії такого судна, посадки його на міліну або неможливості самостійно продовжувати плавання.

Аналогічними повноваженнями наділяють конвенції консульських посадових осіб стосовно повітряних суден акредитуючої держави за умови, що

¹ Офіційний вісник України від 18.12.2006. № 49. Ст. 361.

² Див.: п. 1 ст. 19 Консульської конвенції між Україною і Турецькою Республікою; п. 1 ст. 57 Консульської конвенції між Україною та Італійською Республікою; п. 1 ст. 20 Консульської конвенції між Україною та Сирійською Арабською Республікою та ін.

вони не суперечать іншим міжнародним договорам, учасниками яких є Договірні Сторони.

Значне місце у двосторонніх консульських конвенціях займають норми, які регулюють відносини щодо надання пільг, привілеїв та імунітетів. Стиль та обсяг цих розділів неоднаковий (від 17 до 22 статей, виняток становить конвенція з Італією – 29 статей), тому що вони здебільшого виражають інтенсивність відносин між державами, вміщують їхні прагнення якомога коректніше обійти «гострі кути», враховують існуючі культурні, історичні традиції та ін.

Загалом розділи двосторонніх консульських конвенцій, які регулюють питання про надання пільг, привілеїв та імунітетів для консульських установ та їхніх працівників, значною мірою імплементують положення Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року без особливих змін, а в деяких з них на взаємній основі розширяють правовий захист консульських посадових осіб, прирівнюючи їх до дипломатичних агентів. Більшість конвенцій закріплюють норму, згідно з якою консульські посадові особи користуються недоторканістю і не підлягають затриманню чи арешту. Однак у консульській конвенції з Італійською Республікою є виняток з цього приводу, який передбачає, що у випадку «вчинення злочину, який карається позбавленням волі на строк не менш ніж п'ять років, згідно з законодавством держави перебування і на підставі рішення компетентного судового органу»¹, консульська посадова особа буде підлягати арешту або попередньому ув'язненню. Така норма досить рідко зустрічається у консульському праві, це скоріше виняток, ніж правило.

Дещо по-іншому сформульована така норма у Консульській конвенції між Україною та Республікою Македонія. Зокрема, у п. 1 ст. 20 визначено, що «консульські посадові особи не підлягають затриманню, утриманню під вартою, арешту та іншим формам позбавлення волі, крім випадків, коли ними було скоєно тяжкий злочин»². Тут конвенція відсилає до норм Кримінального кодексу держави перебування, якими мають керуватися у своїй діяльності компетентні органи держави перебування.

Окрему групу становлять консульські конвенції, які закріплюють норму про те, що консульські посадові особи користуються дипломатичними привілеями та імунітетами в повному обсязі, як дипломатичні агенти, відповідно до положень Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 року.³

¹ Див.: п. 1 ст. 19 Консульської конвенції між Україною та Італійською Республікою // Офіційний вісник України. 2006. № 49. Ст. 361.

² Консульська конвенція між Україною і Республікою Македонія // Право зовнішніх зносин. С. 634.

³ Така норма передбачена у консульських конвенціях між Україною та Республікою Білорусь (ст. 38), між Україною і Румунією (ст. 35), між Україною і Сирійською Арабською Республікою (ст. 36), між Україною і Російською Федерацією (ст. 36), між Україною і Республікою Молдова (ст. 35), між Україною і Грузією (ст. 35), між Україною та Угорською Республікою (ст. 15), між Україною і Республікою Болгарія (ст. 39) та ін.

Щодо членів сімей консульських посадових осіб або консульських службовців, якщо вони разом проживають з ними, то вони також користуються імунітетом від юрисдикції держави перебування та особистою недоторканістю у тій мірі, що і консульські посадові особи або консульські службовці.

У конвенціях закріплені норми, які не зобов'язують консульські посадові особи давати свідчення. Однак консульські службовці і працівники обслуговуючого персоналу можуть бути викликані давати свідчення під час розгляду судових або адміністративних справ у державі перебування, але вони не зобов'язані давати свідчення з питань, пов'язаних з виконанням ними своїх функцій. Вони мають право також відмовитись давати свідчення як експерти стосовно законодавства акредитууючої держави.

Варто зазначити, що більшість конвенцій передбачають норму, яка вказує на те, що компетентні органи держави перебування, які потребують свідчення будь-якого консульського службовця або працівника обслуговуючого персоналу, не мають перешкоджати виконанню цією особою її службових обов'язків.

Аналіз положень наведених у дослідженні конвенцій дає підстави для однозначного твердження про те, що кожен працівник консульської установи користується привілеями й імунітетами з моменту, коли він приступає до виконання своїх обов'язків у консульській установі.

Важливою новелою у правотворчості держав під час укладання двосторонніх консульських конвенцій можна назвати наявність розділу, який визначає режим, що застосовують до почесних консульських посадових осіб і консульських установ, очолюваних такими посадовими особами.

Прикладом цьому є консульська конвенція між Україною і Італійською Республікою¹. Це єдина конвенція, яка детально регламентує діяльність почесних консульських посадових осіб за участі нашої держави на двосторонньому рівні. Лише в деяких конвенціях є застереження про те, що Договірні Сторони, у межах їхніх взаємних відносин можуть призначати і приймати почесних консульських посадових осіб, стосовно яких застосовуються положення Віденської конвенції про консульські зносини.

Терміни дії двосторонніх консульських конвенції не обмежений у часі, але договірні сторони можуть їх денонсувати, повідомивши іншу Договірну Сторону дипломатичним шляхом в письмовій формі. Хоча у консульській практиці нашої держави таких випадків не було.

Підводячи підсумки вищевикладеному зауважимо, що двосторонні консульські конвенції на практиці конкретизують окремі положення універсальної конвенції 1963 року про консульські зносини, наповнюють їхній зміст новими аспектами консульської практики, які не знайшли свого договірного закріплення в минулому.

¹ Див.: ст.ст. 64-73 Консульської конвенції між Україною та Італійською Республікою // Офіційний вісник України. 2006. № 49. Ст. 361.

При цьому слід зазначити, двосторонні консульські конвенції, укладені Україною з іншими державами, мають практично ідентичну структуру і виглядають майже однотипно.

Питання про призначення і допущення глави консульської установи закріплене практично у всіх консульських конвенціях за участі України, зокрема, особливий акцент при цьому зроблено на громадянстві консульських посадових осіб, їх привілеях, імунітетах та функціях. Положення двосторонніх конвенцій, безсумнівно, є більш жорсткими порівняно з універсальною конвенцією.

Окремий важливий напрям у договірному регулюванні консульських зносин України складають питання надання допомоги громадянам акредитуючої держави, зокрема, шляхом встановлення обов'язку держави перебування не перешкоджати зносинам між акредитуючою державою та її громадянами.

Особливої уваги заслуговують консульські конвенції України з морськими державами, оскільки вони детально регламентують відносини між державами з питань надання допомоги суднам та членам їх екіпажу.

В цілому, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що Україною за роки незалежності була проведена величезна робота щодо укладання, підписання та виконання двосторонніх консульських конвенцій. Разом з тим, перед нашою державою стоїть завдання оновлення вже існуючих консульських конвенцій (особливо укладених ще за часів СРСР), а також розширення переліку держав-партнерів щодо такого виду міжнародних договорів.

Наукове видання

Серія: Бібліотека кафедри міжнародного права

**МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
У СВІТІ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН:
КОНТУРИ МАЙБУТЬОГО
МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ**

Колективна монографія

Репецький Василь Миколайович,
Земан Ігор Васильович,
Гутник Віталій Володимирович
(Наукові редактори)

*За підтримки
Департаменту міжнародної технічної допомоги
та міжнародного співробітництва
Львівської обласної державної адміністрації*

Редактор *Н. Й. Плиса*
Комп'ютерне верстання *Н. М. Лобач*

Формат 100x70/16. Умовн. друк. арк. 33,8
Тираж 200 прим.

Видавець і виготовлювач "Коло"
вул. Бориславська, 8, м. Дрогобич, Львівської обл., 82100
тел./факс: (03244) 2 90 60, моб.: 068 540 91 34
e-mail: koloopera@gmail.com

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 498 від 20.06.2001 р.

М 58 **Міжнародне право у світі динамічних змін: контури майбутнього міжнародного правопорядку** : колект. монографія / наук. ред. В. Репецький, І. Земан, В. Гутник : Коло, 2021. 420 с.

ISBN 978-617-642-582-3

Колективна монографія присвячена 30-літтю відновлення кафедри міжнародного права Львівського університету. Книга продовжує серію наукових праць «Бібліотека кафедри міжнародного права».

Автори представляють Львівську, Київську, Харківську та Одеську школи міжнародного права. У книзі викладено основні проблеми верховенства міжнародного права у час динамічних змін, договірно-правового регулювання відносин між суб'єктами міжнародного права, міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, тенденцій розвитку міжнародного правосуддя.

Для викладачів, студентів та усіх, хто цікавиться актуальними питаннями міжнародного права та міжнародних відносин.

УДК 341:340.12